

BRUKS- ANVISNINGEN

NR 28 – APRIL 2016

Medlemsblad från Åkers Hembygdsförening

www.akershembygd.se

Nya styrelsen

Nytt på museet

Ordförande har ordet

Ögonblick i Åker

Kontorsmannens återkomst

En bokhållare på Styckebruket berättar om gångna tiders kontorsarbete i skuggan av världskrig och statarsamhälle. s. 7-11

Hembygdsföreningens ålderman Harry Lindblad visar diabilder från föreningens tidiga år på 80-talet då museet färdigställdes liksom dansbanan i Engelska parken. FOTO: LARS HOLMBERG

Årsmötet 2016 klart

Mötesförhandlingar hölls tisdag den 29 mars i församlingshemmet. Evert Lidén och Harry Lindblad (stående på bilden ovan) berättade om hembygdsföreningens första fem år under andra halvan av 80-talet.

Ny styrelse blev det också delvis. Pelle Johansson tog över ordförandeklubban efter Ylva Binder. Resten av styrelsen var idel bekanta ansikten: Tomas Larsson, vice ordförande, Per Hildebrand, kassör och Sven-Arne Ardell, sekreterare.

Till ledamöter valdes Ann-Britt Rojek, Christer Ståhl, Nils Danielsson och Monica Malmlöf. Tidigare ordförande Ylva Binder valdes också som ledamot.

Till suppleanter valdes Jan-Erik Andersson, Kjell Björkman och Roger Granath. Sten Hellgren lämnade styrelsen men fortsätter som redaktör för Bruksanvisningen och delansvarig för museet. Även Pehr Bengtsson ansvarar för museet och arkivet det kommande verksamhetsåret.

Bruksanvisningens redaktionsråd består av Sten Hellgren, Tomas Larsson och Pelle Johansson. Layout och design görs av Per Hellgren; perhellgren@hotmail.com. Omslagsbild: Brukskontoret med Gröna stugan 1920. Foto: A. Bianchini

Ordförande har ordet

■ Pelle Johansson

Vi måste bli bättre på att bry oss, värna mer om varandra och om bygden vi lever i. Tiden är förmodligen förbi när det gäller ”bruksandan” (där man förr hjälpte varandra på olika sätt). Säkert är vi inte ensamma om detta i dag utan samhällsstrukturen är förändrad. För 20 år sedan bodde och arbetade folk på orten, i alla fall övervägande delen. I dag pendlar 70 procent av de boende till jobbet vilket i sin tur minskar tiden att engagera sig i ortens föreningsliv. Jag är övertygad om att förändringen måste komma snart. Folk orkar inte med dagens ”ego/jag”-samhälle. Det finns alltid ”nån” som ska göra saker och ting. Glöm inte att nån är vi själva i bygden. Några timmar nedlagd tid från var och en gör så mycket. Hembygdsföreningen arrangerar årligen massor av aktiviteter, för både barn och vuxna. Valborgsmässofirande, midsommar, glöggafton och luciakröning samt mycket annat. Vi har också ett museum och ett arkiv som inte många orter kan uppbringa. Under 2015 besöktes dessa av 1500 personer, där allt arbete runt detta görs på frivillig väg. För en levande bygd är det jätteviktigt att hålla liv i verksamheterna. Hjälp gärna till med några frivilliga timmar då och då. Ung som gammal är välkommen.■

**OBS!
NY ORD-
FÖRANDE**

Hur höll de sig rena?

Pehr Bengtsson om tvättstugorna i Åker som får egen utställning på museet.

Premiär
14 maj
2016

Åkers hembygdsmuseum
öppnar 14 maj. FOTO: PER HELLGREN

Nytt för i år är bland annat utställningen om hur och med vilka hjälpmedel vi förr fick tvätten ren. Utställningen visar främst på hjälpmedel från slutet av 1800-talet och fram till mitten av 1900-talet. Här beskrivs även hur stortvätten gick till vid tvättstugorna i Åkers socken. Hur många var tvättstugorna och var låg dom? Finns alla redovisade på kartan eller kan du hjälpa oss med fler? Ur en handling från 1830 med titeln ”Husgeråd, Sängkläder, Klädedrägter, Hvardagslifvet samt Folknöjen i allmänhet inom Åkers och Östra Rekarne Härader” kan vi läsa följande om tvättning av kläder och tvagning av kropp:

”För längre tid ansågs det icke för någon speciell nödvändighet att byka sina kläder eller lögä sin kropp; det var däremot skadligt, ty betänk hvad kläderna nöttes genom bykä å pjäska och att blöta

sin kropp var blott att dra ’ ohälsa på sej. Hufvudbergreppet däraf var att något afnötte huden som bevarade kroppen för förkylning och flerehanda sjukdom.”

Här finns även en nyinkommen fotopärm att försiktigt bläddra i. Den är iordningställd av Gustav Gabrielsson som även tagit en stor del av fotona. Pärmerna hade lånats ut till Strängnäs tidning, kanske inför något reportage där det fanns ett behov av bilder. Pärmerna blev sedan kvar hos tidningen men överlämnades i november 2015 till Åkers hembygdsförening av Hans Zetterberg. Harry Lindblad tog på sig arbetet att gå genom fotona för att finna namn på personer, platser och årtal där sådana saknades.

Museet är öppet alla helger från den 14 maj till och med sista helgen i augusti. Öppettiden är mellan klockan 12.00 och 15.00. I juli är museet öppet varje vecka mellan onsdag – söndag.

Brukskvinnor på Arkivet

Vårens utställning har temat Kvinnorna på Bruket. Vilka var de arbetsuppgifter som sköttes av kvinnor under 1800- och 1900-talet? När kom de första kvinnliga kontoristerna och hur såg deras avtal ut? Här kommer även att finnas en utställning om Ebba Nordström, den unga flickan som tog sitt liv en höstdag år 1915 genom att hänga sig. Denna utställning är gjord av Maria Baumert.

Kvinnorna på Bruket visas den 14 maj och den 18 juni. I juli hålls Bruksarkivet öppet alla helger. Höstens temautställning har namnet ”Brukets fartyg”. Första gången den visas är på Kulturarvsdagen den 11 september som i år har temat Tidens rörelser. Denna utställning återkommer sedan i oktober och november.

Öppettiden på Bruksarkivet är alltid 12.00 – 15.00.

Du vet väl att du alltid kan beställa egen tid för att få hjälp att forska i Bruksarkivet. Kontakta då någon av följande: Pehr Bengtsson, 070-589 53 04, Tomas Larsson, 070-343 49 67 eller Evert Lidén, 0159-310 88.

Räckstaån med klapphus och slaskbryggor.

Bruksarkivet. FOTO: PER HELLGREN

Öppet hus Åkers Bergslag

Det numera årliga arrangemanget Öppet Hus i Åkers Bergslag är i år den 14 maj, samma dag som vårt museum öppnar för säsongen. Vi kommer även ha Bruksarkivet öppet denna dag och visar temautställningen Kvinnor på Bruket. Dessutom erbjuds två Bruksvandringar med start vid gamla masugnen klockan 11.00 och klockan 13.00.

För mer information om övriga som håller öppet hänvisas till affischer och till nätverkets hemsida www.akersbergslag.net.

ÖGONBLICK I ÅKER

Påskkärringar i Forsa villaområde 1955. Barnen i området hade klätt ut sig å det grövsta och ställt upp sig framför fotografen C A Ericsson, också känd som Calle Grafen. Bilden är tagen i Calle Grafens trädgård på Källvägen.
Övre raden fr.v: Kristina Karlsson, Kristina Cardestål, Gunilla Öberg, Inger Ryrvall.
Mellanraden: Lars Åström, Birgitta Cardestål och Thomas Karlsson.
Nedre raden: Jan Rönn, Sten Hellgren, Urban Karlsson och Kjell Edlund.

Har du en bild som berättar något om en händelse i Åker, ett ögonblick, från 20-talet eller 80-talet eller 50-talet eller när som helst? Tveka inte, skicka in den till oss och berätta!

Var med och berika Bruksanvisningen!

Har du bilder och texter om Åker som kan vara intressanta för andra?

Skicka gärna in dem och dela med er av nostalgin!

Bruksanvisningens redaktionsråd består av:

Sten Hellgren; sten.hellgren@gmail.com

Tomas Larsson; larsont@willis.com

Pelle Johansson; pelle.johansson@hotmail.se

Tjänstemannens plikter hamnar ofta i skymundan i den brukshistoriska skrivningen. I detta brev skrivet av Oscar Börjesson, bokhållare på Åkers Styckebruk 1915-1920, framträder emellertid det arbete som en pappersvändare kunde ägna sig åt i början av förra seklet. Oscar Börjesson var född 1898 i Svanhals socken i närheten av Omberg i Östergötland.

Brevet är skrivet 1980 till Lars Åkersten som arbetade på brukskontoret.

Troligen var Bruket Oscars första arbetsplats, 1915 var han bara 17 år och han kom till Åker från Vadstena där fadern var kötthandlare.

Brevet är tidigare publicerat i boken *Bruk och bruksfolk kring kunskapens träd*, utgiven 1983 av Åkers pensionärsförening. Här i en något kortad i version.

En duglig kontorsman

En bruksbokhållares plikter och bestyr i Åkers Styckebruk 1915-1920

Osby 25.9.80.

Käre vän och kollega i det gamla och hedervärda bokhållaryrket. Först vill jag be om overseende med den familjära (och långa) ingressen. Att bokhållartiteln fortfarande existerar fann jag i telekatalogen, och det glädde mig. Över yrkesnamnet ligger en viss gammaldags finess, tycker jag, och det är bra att den hålles vid liv.

Vår hitfillsvarande bekantskap är väl knappast en halv timme lång, men vårt samtal var för mig en fantastisk

händelse. Detta att efter mer än sextio år få komma tillbaka till det gamla brukskontoret, där jag gjorde mina första lärospån som bruksbokhållare och därtill – trots att det var söndag – få träffa rätt person som visade intresse och kunde ge information, allt detta glädde mig mer än jag kan uttrycka.

Under min 5-årsperiod på Åker 1915-20 byggdes som bekant en ny masugn (det måste ha varit 1916 eller 17) och då bröts malm även vid Bredsjönäs och Elgsjöbacken. Men kompletteringsköp gjordes av malm från Bergslagen och

av träkol från Småland, fastän kolryssarna gick ganska tätt från de egna milorna. Ja, det var en tid! En brytningstid inom bruksindustrin. Allt medan det stora kriget pågick. För mig var det en lärorik tid i allra högsta grad.

Åkers Styckebruk har ju en intressant historia, inte minst genom sin privilegierade ställning som tillverkare av krigsmateriel. Och privilegierna var ju högst betydande. Jag tänker särskilt på rekognitionsskogarna. Denna förmån började väl sjunga på sista versen i början av 20-talet, men efter vad jag kan minnas så gjordes avverkningar på dessa kronoskogar under mina år på bruket. Av krigsmaterieltillverkningen återstod ju då bara framställningen av övningsgranater för armén och marinen, men dessa var en icke obetydlig del av produktionen. Kontrollofficerare från de aktuella vapenslagen var ofta gäster på bruket och bodde i den sk officerspaviljongen, som numera säkerligen är borta.

Även personhistorien har ju stort intresse. Där förekommer som bekant namn som de Besche, Warendorff och Posse. När jag kom till bruket och en blygsam tjänst som ”yngste bokhållare” hade denna stora enhet helt nyligen genom arv (Lady Gosling) hamnat i släkterna Nyblaeus och von Stockenströms ägo. De ledande personerna inom administrationen, Ernst Sundell, Oscar Carlsson, John E:son Ellboj och agronom Forssell, är givetvis välkända även av nuvarande ledning, men de ”meniga” på kontoret inkl. verkstads- eller ritkontoret är väl mer eller mindre anonym. Dock med ett undantag: Harald Wiklund, som nyligen gick bort. Honom

minns jag som en kär vän och en glad och trevlig kamrat. När jag började var Sigfrid Höglund bokförare, lite äldre än oss andra, en kultiverad gentleman, snar att ge hjälp och undervisning i sånt som man inte hade vett att lära sig på egen hand. Einar Lindberg var barnfödd på bruket, expeditions- och avlöningsbokhållare, en rätt krävande befattning som innebar mycken kontakt med industri- och jordbruksarbetarna. En trevlig och bra arbetskamrat. Och så jag själv, som enligt avgångsbetyget av 1920: ”haft flera befattningar på kontoret såsom maskinskrivare, förrådsbokhållare och sedan Jan. 1918 som expeditions- och aflöningsbokhållare”. Oscar Carlsson betygsatte mig med vänlig överdrift som ”en mycket duglig kontorsman, som med ordning, reda och nit o s v”. Under min tid på bruket tillkom och avgick några, men inte många. Jag erinrar mig Arvid Tilly, Seth Henriks, Georg Thorssén, Nisse Staaf, Harald Wiklund och Gustaf Tempelman (ritare). Ännu några mannar skymtar förbi men de var flyttfåglar och kvarlämnade inget bestående minne. Arbetstiden var lång, 7.30-6.- e.m, lördagar kl. 5. Inom industrin var den ännu längre. Semester i vår tids mening förekom inte utan inskränkte sig för arbetarnas vidkommande till några dagars paus vid midsommar, i samband med att masugnen blåstes ner för översyn.

När jag nu ser tillbaka på mina Åker-år från min privata utsiktspunkt, så var de åren en alltigenom behaglig tid. Arbetet var mångskiftande, alltså typiskt

Tjänstemän på Bruket år 1920. Fr. v. Gunnar Larsson (Åkermark), Karl Bergenfalk, Vidian Larsson, Claes Swärd och Harald Wiklund.

för en bruksbokhållare på den tiden. Och fritiden var knappt tillmätt. Men vi var i alla fall ett litet gäng. Kvällarna tillbringades som regel i brukshushållets lokaler där det fanns en grammofon med en ofantlig trätt och ett antal stenkakor, vilkas ljudkvalitet inte hade godkänts i dag. Där intog också de båda stationskrivarna sina måltider. Den äldre av dem hette Hjalmar Fagerström, långt senare känd som mästerviggare och skapare av den stora och välkända fritidsanläggningen i Mullsjö. Han lärde oss också att spela auktions-bridge, föregångare till den moderna bridgen. Man kan också säga att auktionsbridgen var en något förädlad form av priffe, som Albert Engström skrivit en rolig historia om. Någon gång när föremögenhetsförhållande så medgav cyklade vi på egna eller lånade cyklar till Mariefreds stadshotell, där vi intog någon näring samt en eller annan halva punsch.

I den mån någon cykelbelysning fanns så bestod den av en karbidlykta som för det mesta krånglade. Bilar fanns självfallet inte och cyklar kunde bara användas på sommaren, men då var ju kvällarna ljusa. På tal om löner så var min begynnelselönen 20 :- (tjugo) kronor i månaden och "allting fritt". "Allting" var kost och logi, tvätt och skatt, i den mån sådan förekom. Det blev ju efter hand löneförhöjningar, men även begynnelselönen förslog bra, så bra att jag kunde lägga mig till med en måttlig nikotinlast. En rysk cigarett som hette Bostanjoglo men kallades 39-an kostade 20 öre för ett paket med 10.

Alla tjänstemän var ju unga, och umgänge i familj var sällsynt. Det förekom dock. Sågmästaren hette Carl Napoleon Olsson och var en glad

Oscar Börjesson, kontorist
på Bruket 1915-20.

Sågmästare Carl Napoleon
Olsson, "Sågar-Olle".

norrlänning, därtill gift. Han ordnade gärna en bridgekväll med tillbehör och dessa bjudningar var verkliga högtider för oss som fick vara med. En gång varje år hade generalen en julbjudning till vilken också bokhållarna blev inbjudna. Det var ju väldigt fint och högtidligt, men en odisputabel nackdel var att man måste hyra en smoking, som framtvingade en resa till Fagerströms manufaktur i Strängnäs. Slikt klädtvång förekom aldrig hos Carl Napoleon Olsson.

I min verksamhet som expeditions-bokhållare kom jag i ganska nära kontakt med arbetarna inom de olika verksamhetsgrenarna. Mitt allmänna inryck av dessa människor i alla åldrar var deras allmänna hygglighet. Det rådde kristid på grund av det stora kriget, och alla levde under knapphetens kalla stjärna med ransoneringar av alla slag. Men alla tog provningarna lugnt och visade en beundransvärd frånvaro av bittra klagomål. Det är klart att det fanns goda skäl till missnöje, framför allt hos jordbruksarbetarna, statarna. Men missnöjet kom inte upp till ytan. Det fanns

hos den enskilde invididen, men något kollektiv fanns inte och ingen facklig verksamhet att nämna. Alla var, utåt, snälla, ordentliga, skötsamma. Jag har inget enda minne av att jag någon gång såg en berusad person, det ansågs väl – riktigt nog – som skamligt. Jag tror att det var omkring 1915 som Ivan Bratts motbok infördes. Någon större förändring för Åker-borna blev det väl inte på det hela taget. Litern blev förstås mer svåråtkomlig utom för dem som hade det bra ställt ekonomiskt. För många blev motboken en handelsvara och en visserligen blygsam men dock inkomst källa. Men nog brändes det en del ute på skogen.

Här borde jag ha slutat, men när jag läser igenom detta lite slarvigt hopkomna opus ser jag att jag just inte talat något om själva kontorsarbetet, som inte företer några större likheter med dagens modell. Jag slutar därför med en kort och mycket summarisk redogörelse för hur bokhållarjobbet tog sig ut.

För att börja nerifrån så låg det mig, när jag började dagens arbete kl 7.30 att göra väderobservationer, dvs att notera den aktuella temperaturen samt dygnets max- och min-temperatur och eventuell nederbörd. Uppgifterna skickades genom kamrer Carlssons försorg till dåtidens motsvarighet till SMHI. Mitt egentliga kontorsjobb bestod dels i skötseln av de två telefonväxlarna: "Allmänna", för samtal inom Stockholms-området, och "Riks", som förmedlade interurbana samtal. Som bekant ägdes "Allmänna" av ett

enskilt bolag. Stockholms Allmänna Telefon AB. Föskötte jag förekommande maskinskrivning. Märket var Smith Premier, en numera museal raritet med dubbelt tangentbord, det övre för de stora bokstäverna och det nedre för de små. Disponenten skrev sin privata eller halvprivata korrespondens, med dåtidens stålpenor och bäck, för hand. Till affärskorrespondensen skrev han koncept för utskrift på maskin. Åtminstone under mina första år kopierades allt, både hand- och maskinskrivet, i kopieböcker med register. Därtill användes en våtkopieringspress med horisontal ratt som fick dras åt ordentligt. Den tid som blev över fick användas för biträde åt de båda äldre bokhållarna. En timme på förmiddagen eller den tid som behövdes tillbringades i förrådet, där folk från masugnen, gjuteriet, mekaniska verkstaden och jordbruket hämtade sitt behov av förbrukningsartiklar, smörjmedel, brännolja, trassel, spik och skruv och åtskilligt annat, allt enligt rekvisition av vederbörande bas. Det fanns också ett särskilt förråd för sprängämnen. Ingen olycka inträffade under min tid.

Expeditions- och avlöningsbokhållaren var kontaktman med personalen och fick i första hand ta emot deras bekymmer av ekonomisk eller annan art. Han lämnade också ut poletter för inköp av mjölk och smör. Underlagen för avlöningsuträkningen inlämnades en gång i månaden från ingenjörskontoret och jordbruket. En ”förskottslön” utbetalades omkring den 15 med ett avrundat belopp, motsvarande ungefär hälften av månadslönen. För jordbruksarbetarna och särskilt statarna gällde särskilda regler.

All bokföring skedde i bundna böcker. Några kortsystem för reskontra och annan bokföring var ännu inte uppfunna. Huvudbok och reskontra sköttes av bokföraren Sigfrid Höglund, ej att förväxla med vanliga bokhållare, ägde en handstil, som var så vacker att jag aldrig senare sett en stil som var jämförbar. Jag vill minnas att han slutade 1918, men i de föregående årens kontorsböcker kan hans sköna piktur beskådas, om böckerna finns kvar efter så lång tid, vilket väl inte är troligt.

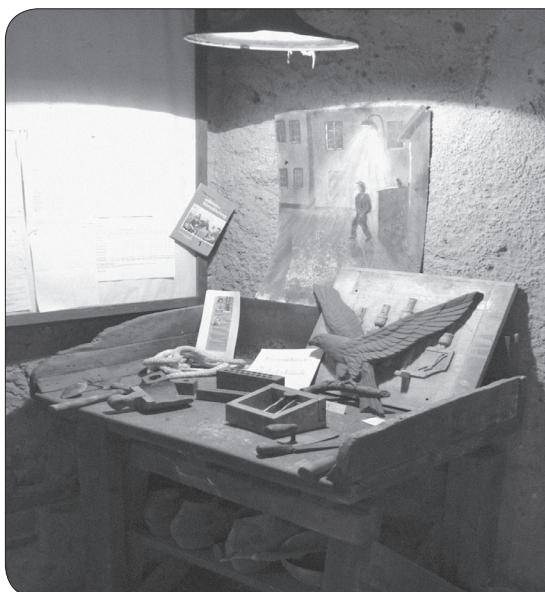
Förutom de gängse böckerna fanns en sk inventariebok, en enormt stor och tjock foliant, där alla prylar och maskiner, stora och små, som med ett liberalt synsätt kunde sägas vara ett inventarium, fanns förtecknade med en årlig avskrivning till dess nållpunkten uppnåts. En monstruös historia. Den utgjorde bl a ett fyllnadsjobb för mig som aldrig tröt. Förutom de maskinella hjälpmedel jag nämnt tillkom under min tid en stor och åbakig piggsnurra av märket Brunsviga. Däremot fanns ingen additionsmaskin, om inte möjligen under det sista året. I så fall var det en maskin med helt tangentbord, dvs en hel rad för varje siffra. På ingenjörskontoret använde man förstas räknesticka.

Din vän och bokhållarkollega

Oscar Börjesson

– Bruksnotiser –

Utställningen Smedja och gjuteri fixas till

I sommar kommer en grupp att arbeta med uppfrysning av utställningen om smedja och gjuteri. Den som vill vara med kan anmäla sig till Sten Hellgren (tfn 0152-19420).

Under 2016 firar Åkers hembygdsförening 30 år, Södermanlands hembygdsförbund blir 85 år och Sveriges hembygdsförbund firar 100 år.

Blommande kanon tillbaka

Åkers Hembygdsförenings ljusstake Den Blommande Kanonen är för tillfälligt slut, vi har gjort en ny beställning av ljusstakarna och hoppas att kunna återuppta försäljningen i april 2016.

Reino Carling är idé- och formgivare, Tage Karlsson svarvade modellen och Kent Hedberg började gjuta kanonen i Hälleforsnäs. Sedan 2013 gjuts kanonen i Skeppshult.

Det händer vår och sommar i Åkers Hembygdsförening

23–24 april

Arbets- och städdagar på Museet. Alla är välkomna. Då bjuder föreningen på landgång. Kl. 9-13.

30 april

Valborgsfirande i Engelska parken. Tåg från Folkets hus kl. 20.00.

5 maj

Masugnspredikan i Motstugan kl. 11.

7 maj

Kyrkogårdsvandring. Kl. 18.00.

14 maj

Öppet hus i Åkers Bergslag, säsong-söppning på Museet och temautställning

ing på Bruksarkivet – Kvinnorna på Bruket. Kl. 10-16.

21 maj

Röjning av Stånggångsleden. Samling vid Hjulhuset kl. 9.30.

18 juni

Temautställning på Bruksarkivet – Kvinnorna på Bruket.

24 juni

Midsommarfirande i Engelska parken. Kl. 13-16.

OBS! Vi reserverar oss för eventuella ändringar. För mer info. se: www.akershembygd.se